

УДК 343

Г.З. ЯРЕМКО, Львівський державний університет внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ БЛАНКЕТНОСТІ ТА ІНШИХ ФОРМ МІЖГАЛУЗЕВОГО ЗВ'ЯЗКУ ДИСПОЗИЦІЙ СТАТЕЙ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Ключові слова: *бланкетність диспозицій статей кримінального закону, субсидіарність диспозицій статей кримінального закону, іншогогалузева термінологія*

Дослідження будь-якого правового явища не може бути точним і повним без його чіткого відмежування від інших суміжних явищ. Так, розкриття правової природи бланкетності диспозицій статей Особливої частини КК України потребує порівняльного аналізу з іншими формами, які також передбачають «запозичення» іншогогалузевого нормативного матеріалу. Йдеться про субсидіарність статей кримінального закону, а також використання іншогогалузевої термінології. Тому метою цієї статті є вивчення спільних та відмінних ознак бланкетності, а також субсидіарності та іншогогалузевої термінології в статтях КК України, що дозволить чітко розмежувати досліджувані явища; визначити, коли звернення до іншогогалузевого нормативного матеріалу є обов'язковим, а коли бажаним (можливим); врешті, це дає важливий ключ для розв'язання проблеми нормативних підстав кримінально-правової кваліфікації діянь, що передбачені такими статтями кримінального закону.

Одразу зазначимо, що дане питання розкрито в літературі недостатньо і поверхнево. При цьому неоднозначність підходів прослідковується не лише при розкритті змісту даних понять, але навіть у назвах цих категорій: бланкетні ознаки (М.І. Пікуров) [1, с.7], бланкетна термінологія (М.Б. Кострова) [2,

с.61], субсидіарне застосування норм (В.О. Навроцький) [3, с.81], хоча, по суті, йдеться про однорідні явища. А це ще раз виступає яскравим свідченням актуальності такого аналітичного екскурсу.

Наукова новизна роботи полягає у з'ясуванні спільних і відмінних ознак бланкетності, субсидіарності та використання іншогогалузевої термінології в статтях КК України, виробленні чітких розмежувальних критеріїв, обґрунтування обов'язковості чи бажаності звернення до іншогогалузевого нормативного матеріалу, визначення їх місця і ролі при здійсненні кримінально-правової кваліфікації.

Перш, ніж безпосередньо перейти до розгляду питання про співвідношення бланкетності (бланкетних диспозицій), а також субсидіарності та використання іншогогалузевої термінології в статтях кримінального закону, з'ясуємо їх поняття. Так, бланкетна диспозиція кримінально-правової норми лише називає або описує злочин, а для повного визначення його ознак відсилає до інших галузей права. Субсидіарне застосування правових норм має місце тоді, коли для з'ясування однієї норми необхідно звертатися за допомогою до інших правових норм, така допомога полягає у з'ясуванні змісту понять, які використовуються в одній нормі, а зміст їх витлумачений в іншій нормі [3, с.81]. Використання ж у статтях кримінального закону іншогогалузевої термінології передбачає використання термінів чи складніших лексичних структур, зміст яких розкривається нормами інших галузей права, мета звернення до приписів інших галузей права – точне і правильне розуміння змісту кримінально-правової норми. Очевидно, що у всіх випадках йдеться про звернення до нормативних приписів, що знаходяться поза кримінальним законом. Тобто, мають місце різні форми міжгалузевого зв'язку, які забезпечують системність права. Власне, будучи різними формами забезпечення міжгалузевого зв'язку диспозицій статей кримінального закону, вказані явища повинні бути чітко розмежовані.

М.І. Пікуров вказує, що засоби оформлення “запозичення” правових норм інших галузей права для конструювання повної кримінально-правової норми можуть виражатися у двох варіантах: використання “чужих” приписів зі всіма атрибутами норми; імплантація окремих ознак таких норм, запозичення термінів, а також більш складних лексичних структур, іншої галузевої приналежності [4, с.109]. Перший варіант передбачає конструювання кримінально-правової норми у вигляді посилання на ознаки порушення нормативного припису іншої галузі права (наприклад, порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою – ст.272 КК). Другий можливий варіант конструювання кримінально-правової норми із запозиченим нормативним матеріалом передбачає більш органічне злиття норми іншої галузевої приналежності в кримінально-правову норму (може мати місце використання іншогогалузевої термінології та, так зване, субсидіарне застосування іншогогалузевих норм).

Розглянемо послідовно співвідношення бланкетності з використанням іншогогалузевої термінології та субсидіарності диспозицій статей кримінального закону.

Щодо використання іншогогалузевої термінології в кримінальному законі - В.М. Кудрявцев вказує, що якби добре не був написаний закон, він завжди потребує тлумачення та уясування для правильного застосування на практиці [5, с.105]. Використання спеціальних іншогогалузевих термінів в законодавстві з метою чіткості і повноти викладення змісту норми логічне і необхідне [6, с.15]. А тому це найбільш поширена форма міжгалузевого зв'язку.

Розмежування бланкетних диспозицій кримінально-правових норм та використання іншогогалузевої термінології при формулюванні диспозицій статей кримінального закону особливих труднощів не викликає. Ключем до їх розмежування є той факт, що при використанні іншогогалузевої термінології звернення до норм інших галузей права має на меті забезпечити правильне розуміння

змісту кримінально-правової норми, а тому є бажаним, сприятливим, однак не обов'язковим. Тобто відсутність звернення до іншогогалузевих норм, хоча і утруднює, однак не унеможлиблює застосування кримінально-правової норми.

Спрощено на практиці це можна звести до питання, яке стоїть перед правозастосовувачем, – “Чи можна назвати всі обов'язкові ознаки конкретного складу злочину без звернення до іншогогалузевого нормативного матеріалу?”. Якщо відповідь позитивна, то йдеться про звичайне використання іншогогалузевої термінології. Якщо ж негативна – то йдеться про необхідність “запозичення” іншогогалузевого матеріалу в порядку бланкетності чи субсидіарності, розмежування яких значно складніше.

На думку М.І. Пікурова, наявність окремих бланкетних ознак ще не свідчить про бланкетну форму конструювання кримінально-правової норми, оскільки вони містяться в більшості статей КК [1, с.7]. У результаті автор доходить висновку, що бланкетними слід вважати лише ті диспозиції, що містять вказівку на порушення нормативних приписів інших галузей права, що тягне за собою явище, яке автор іменує змішаною протиправністю. Бланкетні ж ознаки мають місце тоді, коли є необхідність правової оцінки окремих елементів складу злочину за допомогою “чужих” нормативних приписів [4, с.146].

Однак видається, що така точка зору необґрунтовано звужує зміст бланкетних диспозицій. В такому випадку виходить, що бланкетними можуть бути лише ознаки, що позначають суспільно небезпечні діяння, і які полягають, власне, у порушенні іншогогалузевого припису. Однак, навіть вже у рішенні Конституційного Суду України від 19.04.2000 року № 6-рп/2000 (справа про зворотню дію кримінального закону в часі) при розгляді бланкетної диспозиції йдеться про суспільно небезпечні наслідки, які полягають у заподіянні шкоди, розмір якої еквівалентний законодавчо встановленому розміру мінімальної заробітної плати. Зрозумі-

ло, що в цьому випадку немає змішаної протиправності, однак, наявна бланкетна диспозиція. А тому слід шукати більш вагомі критерії для розмежування.

Межа між бланкетним і субсидіарним застосуванням іншогогалузевих норм у процесі кримінально-правової кваліфікації вкрай тонка і нелегка для сприйняття, особливо, коли йдеться про непрямі бланкетні відсилки до іншогогалузевих норм (наприклад, злочини, що вчиняються у формі бездіяльності, не містять прямої відсилки, однак передбачають обов'язкове з'ясування нормативної підстави невиконаного обов'язку). Ситуація усугубляється наявністю наступної спільної ознаки, а саме - звернення до норм інших галузей в обох випадках є обов'язковим, відсутність звернення до іншогогалузевих норм унеможливає застосування кримінально-правової норми норми.

Так, щодо бланкетних диспозицій статей кримінального закону – то можна назвати низку постанов Пленуму Верховного Суду України, в яких прямо вказується на необхідність звернення до відповідних нормативних актів при кваліфікації посягань чи їх приєднання до матеріалів кримінальної справи (постанова Пленуму Верховного Суду України “Про судову практику в справах, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці” від 10.10.1982 року № 6 (абзац другий п.6); постанова Пленуму Верховного Суду України “Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі” від 26.03.1993 року № 2 (ч.2 п.23); постанова Пленуму Верховного Суду України “Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів” від 26.04.2002 року № 4 (п.19); постанова Пленуму Верховного Суду України “Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності” від 25.04.2003 року № 3 (п.27); постанова Пленуму Верховного Суду України

“Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень” від 26.12.2003 року № 15 (п.2); постанова Пленуму Верховного Суду України “Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля” від 10.12.2004 року № 17 (п.2); постанова Пленуму Верховного Суду України “Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті” від 23.12.2005 року № 14 (п.3) тощо) [7]. Таким чином, “судова практика вважає підставою кримінально-правової кваліфікації не лише відповідні положення кримінального закону, а й ті нормативно-правові акти, до яких відсилає бланкетна диспозиція” [3, с.79].

В частині ж субсидіарності диспозицій статей кримінального закону позиція Пленуму Верховного Суду України також знаходить офіційне закріплення. Так, одним із яскравих і поширених в КК України прикладів, що передбачають субсидіарне застосування іншогогалузевих норм, є злочини, що вчиняються службовими особами чи злочини, де мотивом є службова діяльність потерпілого. Виходячи з поняття службової особи (примітка 1 до ст.364 КК України), зрозуміло, що для встановлення ознак суб'єкта злочину чи потерпілого в порядку субсидіарності необхідно звернутися до відповідних нормативних актів, що закріплюють функції представників влади або відповідні організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки. Пленум Верховного Суду України в абзаці другому п.2 постанови “Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень” від 26.12.2003 року № 15 чітко визначив, що суди зобов'язані вимагати від органів досудового слідства долучення до матеріалів кримінальних справ про перевищення влади або службових повноважень копій нормативно-правових актів, положень, інструкцій, інших документів, що розкривають характер повноважень службової особи

[7, с.241]. Р.Л. Максимович пропонує на законодавчому рівні передбачити відповідний обов'язок працівників правоохоронних і судових органів зазначати в процесуальних документах, які конкретно організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки особа виконувала в тому чи іншому випадку [8, с.137].

Тобто, нормативні приписи інших галузей права, що застосовуються в порядку бланкетності чи субсидіарності, включаються в кримінально-правову норму і втрачають свій іншогогалузевий характер. Таким чином, будучи частиною кримінально-правової норми, вони виступають нормативною підставою кваліфікації.

З огляду на вищенаведене, видається, що поділ застосування іншогогалузевого нормативного матеріалу в ході кримінально-правової кваліфікації на бланкетне та субсидіарне є дещо умовним і таким, що має суто теоретичне значення. На практиці ж обидві форми міжгалузевого зв'язку передбачають обов'язкове застосування іншогогалузевих норм, які стають частиною кримінально-правової норми, а тому виступають нормативною підставою кваліфікації. Врешті, віднесення форми міжгалузевого зв'язку до одного з названих видів повністю залежить від текстуального формулювання диспозиції статті законодавцем. Наприклад, у КК 1960 року примітка до статті 81 Кодексу вказувала, зокрема, що розкрадання визнається вчиненим у великих розмірах, якщо воно скоєно однією особою чи групою осіб на суму, яка в сто і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати, встановлений законодавством України (абзац другий), а в особливо великих розмірах — якщо воно вчинено однією особою чи групою осіб на суму, що в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати, встановленої законодавством (абзац третій) (виділ. авт.). Очевидне пряме посилання на законодавство. А тому Конституційний Суд України і відніс вказану диспозицію до бланкетної (рішення від 19.04.2000 року № 6-рп/2000 - справа про

зворотну дію кримінального закону в часі). В КК України 2001 року аналогічна примітка до ст.185 пов'язує розмір шкоди з відповідним кратним розміром неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Жодного посилання немає, однак необхідність звернення до нормативних приписів, що знаходяться поза кримінальним законом, для з'ясування точної величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян, цілком очевидна. А тому в даній ситуації йдеться про субсидіарне застосування іншогогалузевих норм.

Тобто, субсидіарність диспозиції статті кримінального закону передбачає більш органічне злиття частини нормативного припису, що знаходиться в статті Особливої частини КК, і припису, що знаходиться поза ним. Останній непомітно “вплетений” в диспозицію статті і дуже часто схожий на просте використання іншогогалузевої термінології. При бланкетному ж характері диспозиції наявна прогалина, одразу відчутна нестача нормативної інформації, тобто є своєрідний “бланк”, який повинен бути заповнений конкретними ознаками складу злочину за допомогою норм інших галузей права.

В.О. Навроцький, розглядаючи такий технічний юридичний прийом як субсидіарне застосування норм, вказує наступне. “Відповідний термін походить від латинського *subsidium*, що означає допомога. Таким чином, виходячи з буквального значення слова, субсидіарне застосування правових норм має місце тоді, коли для з'ясування однієї норми необхідно звертатися за допомогою до інших правових норм, така допомога полягає у з'ясуванні змісту понять, які використовуються в одній нормі, а зміст їх витлумачений в іншій нормі” [3, с.81] (виділ. авт.).

При бланкетному ж правозастосуванні - звернення до іншогогалузевих норм є обов'язковим не тому, що необхідно з'ясувати точний зміст того чи іншого поняття, а в силу того, що існує штучно створена законодавцем прогалина, “нормативний вакуум”, не заповнивши який правозастосувач не зможе повно визначити конкретні

ознаки складу злочину, і це не залежить від професійної підготовки того, хто застосовує таку норму. При цьому необов'язково, щоб містилася пряма відсилка, достатньо підставою для бланкетного звернення є наявність "невідомого", аналогічного математичному "х", без з'ясування якого неможливо визначити конкретні ознаки складу злочину.

Для наочності, проілюструємо види "запозичення" іншогогалузевого матеріалу на прикладі диспозиції ч.2 ст.110 КК України. Зокрема, вказується на відповідальність за умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, якщо вони вчинені особою, яка є представником влади. Отже:

1) бланкетність стосується ознак об'єктивної сторони складу злочину; для конкретиза-

ції суспільно небезпечних дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України, диспозиція даної статті прямо відсилає до Конституції України;

2) субсидіарне застосування передбачає необхідність обов'язкового звернення до іншогогалузевого матеріалу для з'ясування, чи особа є представником влади;

3) використання іншогогалузевої термінології (наприклад, "межі території", "державний кордон України" тощо) передбачає звернення до іншогогалузевих норм для розкриття їх змісту, однак останнє є бажане, дозволяє повно і правильно зрозуміти зміст кримінально-правової норми, однак необов'язкове.

Виходячи з вищевикладеного, спробуємо розмежувати бланкетне конструювання диспозиції статті Особливої частини КК України від інших форм "запозичення" іншогогалузевого нормативного матеріалу (див. порівняльну таблицю).

Порівняльна таблиця

Бланкетна диспозиція статті Особливої частини КК України:	Диспозиція статті Особливої частини КК України, що передбачає субсидіарне застосування правових норм:	Використання іншогогалузевої термінології в диспозиції статті Особливої частини КК України:
Містить відсилку (пряму чи завуальовану – непряму) на норму (-и) інших галузей права.	Не містить жодної відсилки, вживає поняття, зміст яких розкритий в іншогогалузевих нормах.	Вживається іншогогалузеві терміни чи складніші лексичні структури.
<i>Необхідність</i> звернення до норм інших галузей права пов'язана з спеціально створеними законодавцем прогалинами.	<i>Необхідність</i> звернення до норм інших галузей права пов'язана з з'ясуванням конкретного змісту понять, що вжиті в кримінально-правовій нормі.	<i>Можливість (бажаність)</i> звернення до норм інших галузей права пов'язана із правильним (повнішим) розумінням змісту кримінально-правової норми.
Норми іншої галузі права <i>доповнюють</i> (конкретизують, деталізують) кримінально-правову норму, її зміст.	Норми інших галузей права лише <i>розкривають</i> конкретний (точний) зміст понять, що вжиті в кримінально-правовій нормі.	Норми інших галузей права лише <i>тлумачать</i> терміни, вжиті в кримінально-правовій нормі.
Мета звернення до приписів інших галузей права – встановлення <i>повного змісту</i> конкретного складу злочину.	Мета звернення до приписів інших галузей права – <i>уточнення (конкретизація)</i> змісту окремих понять.	Мета звернення до приписів інших галузей права – <i>точне і правильне розуміння змісту</i> кримінально-правової норми.

<p>Нормативні приписи інших галузей права включаються в кримінально-правову норму і <i>втрачають свій іншогогалузевий характер.</i></p>	<p>Нормативні приписи, що застосовуються в порядку субсидіарності, стають частиною кримінально-правової норми, <i>втрачають свій іншогогалузевий характер.</i></p>	<p>Нормативні приписи, до яких звертаються з метою уясування змісту іншогогалузевих термінів не стають частиною кримінально-правової норми, <i>залишаються приналежними до своєї галузі права.</i></p>
<p>Відсутність звернення до іншогогалузевих норм <i>унеможливує</i> застосування бланкетної норми.</p>	<p>Відсутність звернення до іншогогалузевих норм <i>унеможливує</i> застосування кримінально-правової норми</p>	<p>Відсутність звернення до іншогогалузевих норм <i>утруднює, однак не унеможливує</i> застосування кримінально-правової норми.</p>
<p><i>Може визначати допустимий рівень бланкетності, тобто вказувати, приписи яких джерел права можуть використовуватися для встановлення повного змісту конкретного складу злочину.</i></p>	<p><i>Не визначає допустимого рівня субсидіарності, оскільки відсутнє пряме посилання.</i></p>	<p>Можливе звернення до іншогогалузевих нормативних приписів <i>незалежно від джерела, в якому вони формалізовані.</i></p>
<p>Норми, що застосовуються в порядку бланкетності, будучи частиною кримінально-правової норми, <i>виступають нормативною підставою кваліфікації.</i></p>	<p>Норми, що застосовуються в порядку субсидіарності, будучи частиною кримінально-правової норми, <i>виступають нормативною підставою кваліфікації.</i></p>	<p>Нормативні приписи, до яких звертаються з метою уясування змісту іншогогалузевих термінів не стають частиною кримінально-правової норми, а тому <i>не є нормативною підставою кваліфікації.</i></p>

Отже, в цілому проведене дослідження дає підстави констатувати, що бланкетність, субсидіарність диспозицій статей кримінального закону, а також використання іншогогалузевої термінології, будучи окремими формами міжгалузевого зв'язку, забезпечують системність права. При цьому використання іншогогалузевої термінології в диспозиціях статей Особливої частини КК України має на меті точне і правильне розуміння змісту кримінально-правової норми; нормативні приписи, до яких звертаються з метою уясування змісту іншогогалузевих термінів не стають частиною кримінально-правової норми, залишаються приналежними до своєї галузі права, а тому не є нормативною підставою кваліфікації. На відміну від іншогогалузевої термінології в диспозиціях статей кримінального закону, бланкетність та субсидіарність останніх передбачає необхідність звернення до норм інших галузей права, що пов'язана з спеціально створеними законодавцем прогалинами чи з'ясуванням конкрет-

ного змісту понять, що вжиті в кримінально-правовій нормі. При цьому нормативні приписи інших галузей права включаються в кримінально-правову норму і втрачають свій іншогогалузевий характер, а тому виступають нормативною підставою кваліфікації. Тобто фактично розмежувальною ознакою бланкетності та субсидіарності диспозицій статей кримінального закону є наявність (відсутність) прямої чи завуальованої відсилки до інших галузей права. А тому таке розмежування носить суто теоретичне забарвлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пикуров Н. И. Квалификация следователем преступлений со смешанной противоправностью : учебное пособие / Н. И. Пикуров. – Волгоград : М-во внутр. дел СССР, 1998. – 56 с.
2. Кострова М. Б. Бланкетная терминология уголовного закона / М. Б. Кострова // Уголовное право: стратегия развития в XXI

веке : материалы Пятой Международной науч.-практ. конф. (24-25 января 2008 г.). – М. : Проспект, 2008. – С. 61-63.

3. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

4. Пикуров Н. И. Уголовное право в системе межотраслевых связей : монография / Н. И. Пикуров. – Волгоград : Волгоградск. юрид. ин-т МВД России, 1998. – 220 с.

5. Кудрявцев В. Н. Теоретические основы квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1963. – 324 с.

6. Гродзинский М. Об усовершенствовании законодательной техники / М. Гродзинский // Социалистическая законность. – 1957. – № 1. – С. 15-19.

7. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1972-2004): офіційне видання у двох томах. – Том 1 / за заг. ред. голови Верховного Суду України В. Т. Малярєнка. – К. : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. – 408 с.

8. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія / Р. Л. Максимович. – Львів: Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 304 с.

Яремко Г. З. Співвідношення бланкетності та інших форм міжгалузевого зв'язку диспозицій статей кримінального закону / Г. З. Яремко // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 715–721 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09jgzckz.pdf>

Досліджуються питання співвідношення бланкетності статей Особливої частини КК України та субсидіарності, а також використання іншогогалузевої термінології: їх спільні та відмінні ознаки, обов'язковість чи можливість звернення до іншогогалузевої норми, їх значення для кримінально-правової кваліфікації.

Яремко Г.З. Соотношение бланкетности и других форм межотраслевых связей диспозиций статей уголовного закона

Исследуются вопросы соотношения бланкетности статей Особенной части Уголовного кодекса Украины и субсидиарности, а также использование терминологии других отраслей права: их совместные и различительные признаки, обязательность или возможность обращения к норме другой отрасли права, их значение для уголовно-правовой квалификации.

Yaremko G.Z. The Relationship between the Blanket Dispositions and Other Forms of Inter-Branch Relations of Dispositions of the Articles of the Criminal Code

It is examined the questions of the relationship between blanket dispositions of the Particular part of the Criminal code and their subsidiary and also the use of the terminology of other branches of the law in the articles of the Particular part of the Criminal code, their similar and distinguishing features, the obligation or the possibility of appeal to other branches of the law and their role in the criminal qualification.